

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
”זה יוסף שהוא לב בחכמה” (רש”י)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ”ל

פרשת בלק תשפ”ה • שנה ה' - גליון רל”ב • מכון ”אוהבי תורה” להוצאת ספרי רבינו זי”ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

חוסן יוסף
אות רמ

וְכָל־כֶּן צָפוּר מִלֵּךְ לְמוֹאָב בַּעַת הָהוּא (כב, ד).

הטעם שרות היתה מותרת
אף אם בלק היה נחשב מואבי

בענין דרשינן טעמא דקרא (ראה בבא מציעא קטו), דעת הר”ן בקידושין סוף האומר (כט: מדפי הר”ף ד”ה דדריש), דאפילו כשהטעם מפורש בקרא, מהני לרבי שמעון להוסיף באיסור מי שהטעם שייך בו, אף שהלאו לא נאמר עליו, ולרבנן לא מהני^א.

ועיין במהרי”ט (קידושין סז, ד”ה באומות), דכתב גם כן דמהני הטעם להוסיף בלק, אף שהלאו לא נאמר עליו, כי הוא איננו מואבי^ב. וזה יתכן רק לרבי שמעון ולשיטת הר”ן הנ”ל.

ואולם לפי מה שכתבו האחרונים (שו”ת חתם סופר יו”ד סימן רנד ד”ה ונ”ל; שו”ת חסד לאברהם קמא יו”ד סימן פה ד”ה מכתבו), דלחומרא לכולי עלמא דרשינן טעמא דקרא, אם כן לכולי עלמא מהני הטעם להוסיף באיסור, ורק לגרוע תלוי בפלוגתא דרבי שמעון ורבי יהודה. וזהו ביבמות (עז,). דרבי שמעון דריש טעמא ד’על דבר’ וגו’ (דברים כג, ה) לגרוע נשים, ורבי יהודה פליג.

ואולם כאן ברות, יש סברא לכולי עלמא שיועיל הטעם אף לגרוע, כיון דלולא הטעם אין לאוסרה כלל, דאיסורה רק מפאת היותה מזרע בלק, דבו שייך רק הטעם הזה לבד ולא הלאו, שוב כיון דכל איסורה הוא רק מפאת הטעם, ממילא אין לאוסרה כלל, כיון דבנשים לא שייך הטעם, ודו”ק.

וניחא בזה ביבמות שם דאמר, הכי תרגמו וכו’^א, דהוה ליה להקשות על זה, הניחא למואב דאמר דדרשינן טעמא דקרא, אלא למאן דאמר דלא דרשינן מאי איכא למימר, כמו דמקשה כן בהאומר שם (קידושין חט). ולהנ”ל ניחא, דכאן ברות לכולי עלמא דרשינן, ומאי דאמר (ביבמות שם) ’כתנאי’^ב, קאי רק אשאר מואביות, אבל ברות אפילו רבי יהודה מודה דמותרת, מפאת דלא שייך בה הטעם.

ואולם יש לומר עוד, דכשהטעם מפורש - מהני לכולי עלמא לגרוע, כיון דהטעם מגלה על הלאו דלא נאמר על זה, דכל איסורה הוא מפאת הטעם כנ”ל, ורק להוסיף הוא דתלוי בפלוגתא דרבי יהודה ורבי שמעון, דלרבי יהודה סבירא ליה, דנהי דהטעם שייך - סוף סוף הרי אין לאו, ולא אסרתו תורה, ורק אנו מבינים מהטעם שגם זה בלתי רצוי בעיני ה’, והוא רק איסור מסברא ולא איסור תורה, ולרבי שמעון דריש טעמא דקרא, מהני שייכות הטעם, כאילו נתפרש דלא על זה בעצמו, ודו”ק.

ולכאורה יש קצת דמיון לזה במחלוקת הראשונים (ראה שו”ת הרשב”א המיוחסות ח”ז סימן רנו; בית יוסף יו”ד סימן ריח סעיף ב) בנדרים (נה:). דהכל לפי הענין, דהיה טעון פשתן והזיע וכו’, דנחלקו אם יש להוסיף מפאת הוכחת הענין מה שאינו בכלל לשון הנדר, דהכי נמי הטעם כמו הענין מוכיח עליו, ובאנו להוסיף על ידו, מה שאין נכלל בלשון הלאו, ודו”ק.

גליוני הש”ס
מועד קטן כח.

כְּנַחֲלִים נָטְיוּ כְּנַת עֲלֵי נָהָר
כְּנַחֲלִים נָטְעוּ ד’ פְּאָרְזִים עֲלֵי מַיִם (כד, ו).

טהרה קרויה ’כפרה’ • ביאור היקיש כפרת
אהלים לטהרת נחלים • במה אהלים
מעלים אדם מכף חובה לזכות

במועד קטן (כח,). מה פרה אדומה מכפרת - אף מיתתן של צדיקים מכפרת.

לשון השאלות פרשת פרה (שאלתא קל): מה פרה אדומה מכפרת ומעלת ישראל מטמאת לטהרה, אף מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל, עכ”ל. נראה דבא ליישב הקושיא מהך דיומא (ב), דפרה לאו בת כפרה היא. ועל כן הוסיף לפרש, דהא דאמר במועד קטן דפרה מכפרת - היינו שמשטהרת, ולטהרה קרי לה ’כפרה’, אבל אינה כפרה ממש.

ועיין זבחים (פח), כתונת מכפרת על שפיכות דמים, שנאמר (בראשית לו, לא) ’ויטבלו את הכתונת בדם’, וברש”י: טבילה היינו כפרה, עכ”ל. היינו דסתם ’טבילה’ היא טהרה, וטהרה היינו כפרה, כמו כאן דמכונה טהרה בשם ’כפרה’. ועיין עוד משנה סוף יומא (פה) דמוכח דקרי לכפרת יום הכיפורים ’מקוה’, עיין שם היטב.

ועיין עוד ברכות (טז), למה נסמכו אהלים לנחלים, דכתיב ’כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע’ וגו’, לומר לך, מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה - אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. ונראה הכוונה גם כן, דאהלים של תורה מכפרין על עוונות האדם, וזהו עניין ההעלאה שמעלין אותו מכף חובה לכף זכות. ועיין רש”י מנחות (ק. ד”ה א”ן), דתלמוד תורה מכפר על עוונות, עיין שם.

ואם כן הרי ההיקיש והדמיון בהך דברכות - כפרת אהלים לטהרת נחלים, ממש כהך דמועד קטן, דמקיש כפרת מיתת צדיקים לטהרת ישראל. ולשון השאלות ’מה פרה אדומה מכפרת ומעלת את ישראל מטומאה לטהרה’,

דומה להך דברכות מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה.

ואם גם לא תרצה לפרש הך דברכות על כח כפרה של תלמוד תורה, רק דימה שהמאור שבה מחזיר למוטב (ראה ירושלמי חגיגה פ”א ה”ז; איכ”ר פתיחתא ב), או שעל ידי מה שנודע לו האסור והמחויב - על ידי זה עולה מכף חובה לכף זכות, מכל מקום הא חזינו בהך דברכות היקיש העלאה מכף חובה לכף זכות - לטהרה, ואם כן שפיר יש להקיש גם כן כפרה לטהרה, דכפרה - וודאי הרי היא העלאת המתכפר מכף חובה לכף זכות.

מילי דאבות

פנינים על פרקי אבות

אוצרות יוסף
דרוש ח

קנין החמישי ענינו הודאה

חמשה קנינים קנה לו הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן תורה קנין אחד, שמים וארץ וכו’, אברהם וכו’, ישראל וכו’, בית המקדש קנין אחד (פ”מ מ”ו).

הנה אנו מוצאים היות ההודאה לו יתברך, הוא מדריגה חמישית בקדושה, שכן ברכות שבח דתפלת שמנוה עשרה - דהם שלש ברכות הראשונות ושלש האחרונות כמבואר שלהי אין עומדין (ברכות לד,). הנה הברכה החמישית בברכות השבח הוא ’מודים אנחנו לך’ כו’.

וכן באבות דאמר חמשה קניינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו, נחשב שם החמישי - בית המקדש, דעניינו גם כן הודאה, וכמבואר במדרש שיר השירים רבה (ד, יא; ועיין מדרש זוטא שם ד, ד), על הכתוב (שיר השירים ד, ד) ’כמגדל דוד צוארך’ - זה המקדש שנתנו בו הודיה למקום, היינו דדריש תיבת ’דוד’ מלשון ’הודיה’, ועל כן נקרא המקדש ’מגדל דוד’, על היות עניינו ההודיה [ונודע (ראה מורה נבוכים ח”א פרק נג-נב; באר הגולה באר החמישי עמוד ק ד”ה בפרק) דהשם הוא תמיד אל עיקר ועצם הדבר, ואם כן עיקר המקדש הוא עניין ההודיה].

וזה גם כן כוונת הגמרא ברכות (נח), ’וההוד’ (דברי הימים א כט, יא) - זה בית המקדש. היינו דדריש ’הוד’ מלשון הודיה (ראה תיקו”ז תיקון יג כח), ומפרש ליה אביית המקדש שעניינו ההודיה וכמדרש שיר השירים הנ”ל.

^א הגמרא שם מקשה, מדוע עמונית ומואבית מותרות לבא בקהל, הרי היה לבנות עמון ומואב לצאת לקראת נשי ישראל ולקדם אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים, וכמבואר שם עו: שמתעם זה דואג רצה לאסור אותן מלבוא בקהל. ומתרתא הגמרא: ”הא תרגמו, כל כבודה בת מלך פנימה” (תהלים מה, ד), במערבא אמרי... אמר קרא (בראשית יח, טו) ’ויאמרו אליו איה שרה אשתך’ וגו’.

^ב הגמרא שם מביאה מחלוקת תנאים להיתר נקבות עמון ומואב: ”עמוני” (דברים כג, ד) - ולא עמונית, ’מואבי’ (שם) - ולא מואבית, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר, ’על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים’, דרבו שו לאיש לקדם....”

^א דהוריות (י, ב) בשכר מ”ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצתה ממנו רות. ואנן קיימא לן (מיר כ, ד) דבלק מנסיכי מדין היה, וכשמת סיחון מיינהו עליהם לצורך שעה. ובפרק הערל (יבמות עז) אמרינן גבי דוד שאמר דואג עליו שלא היה ראוי לבא בקהל, דקאתי מרות המואבית, עד דהכא מירי באומות שנתערבו לאחר איסורן, אבל בלק בשעת גזרה מלך מואב היה, ואף הוא בכלל האיסור היה... וראה חוסן יוסף אות רלט, הובא בגליון פב עמוד א.

^א בגמרא קידושין סח. איתא: ”כברית מנול” (שאין קידושין תופסין בה), אמר קרא (דברים יג, א) ’לא תתחתן בם... ולדה כמותה מנול, אמר רבי יוחנן... דאמר קרא (שם שם, ד) ’כי יסיר את בןך מאחריך’, בןך הבא משראליית קרוי ’בןך’, ואין בןך הבא מן העובדת כוכבים קרוי ’בןך’ אלא ’בנה’... ההוא בשבעה גוים כתיב, שאר אומות מנול, אמר קרא ’כי יסיר את בןך’ - לרבות כל המסירים. הניחא לרבי שמעון דדריש טעמא דקרא... ובר”ן שם: ”והא נמי טעמא דקרא דריש, דכיון דטעמא דלא תתחתן משום ’כי יסיר’ הוא, גמור מינה כל המסירין מאחרי המקום.”

^ב המהרי”ט כתב שם: ”תימא לן, הא דאמרין בפרק עגלה ערופה (סוטה מז), דרות בתו של עגלון בנו של בלק היתה... ובפרק בתרא

המביא מנחה – אימתי יוצא ידי חובתו

~ מתוך: גבורות שמונים ~

לענין היתר השירים לחוד, אבל לענין כפרת הבעלים לא פליגי.

לרבי חנינא אם משילת האור מתירה

- ודאי נתכפרו הבעלים כבר

ואם כן, על כרחך דכפרת הבעלים הוי לכולי עלמא משמשלה בו האור. דאין לומר להיפוך - דכפרת הבעלים הוי לכולי עלמא רק משתצית האור ברובו, דזה וודאי אינו, דלרבי חנינא דהיתר השירים הוי מיד משמשלה בו האור, אם כן כיון דחשיבא הקטרה להיתר השירים, וודאי דכבר נתכפרו בעלים גם כן, עיין זבחים (כו:), מי איכא זריקה דלא מכפרה ושריא בשר באכילה קאי, וודאי דאי אפשר שתתיר הקטרת קומץ - דבמקום זריקה אין עושה פעולת הכפרה, ואם כן לרבי חנינא דהיתר השירים הוי מיד משמשלה בו האור, על כרחך דכפרת הבעלים הוי גם כן מיד, דמי איכא הקטרה דלא מכפרה ושריא כו'.

ובלאו הכי נמי פשוט מסברא, דכיון דהוי הקטרה לרבי חנינא משמשלה כו' - לקלוט ולהתיר, הרי זו הקטרה גמורה, ובודאי דיצאו כבר בעלים ידי מצותן גם כן, וזה פשוט.

לרבי חנינא אם משילת האור מתירה

- ודאי נתכפרו הבעלים כבר

ואם כן על כרחך לומר להיפוך - דכפרת הבעלים הוי לכולי עלמא במשילת האור, וכי פליגי בהיתר השירים הוי דפליגי, דכפרת הבעלים הא אין תלויה בענין ההיתר, דהא גם היכא דאין הזריקה עושה פעולת היתר כלל גם כן הרי נתכפרו בעלים ויצאו ידי מצותן, דהא אפילו באכזר בשר כולו, כסירה ליה לרבי אליעזר (פסחים יז.) דיש דם אף על פי שאין בשר, וכן שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה, קיימא לן במנחות (ט-טו:); דמקטיר קומץ עליהן והמנחה כשירה, אף דהשירים אסורין באכילה ואין ההקטרה מתירם, עיין שם.

ואולם מזה לכאורה אין ראייה, דשם אין החסרון בהזריקה וההקטרה, דהזריקה וההקטרה הרי נעשו כתיקנן, ופועלים מצד עצמותן גם פעולת ההיתר, ומה שלא הותרו הבשר והשירים בפועל הוא מפאת חסרון שבבשר ובשירים, מפאת שאין בשר וחסרו השירים, אבל הזריקה וההקטרה מצד עצמותם הרי עושים גם פעולת ההיתר, אלא שאין שם הדבר הניתר או שיש לו חסרון, שאין יכול לקבל את ההיתר, ודו"ק [ועיין כזה בתוספות זבחים (כו. ד"ה יצא)].

הוכחות שאין הכשר הקרבן ומצות

הבעלים תלוי בהיתר השירים

ואולם יש ראייה מזריקת דם בטומאה, דגם כן אין מתיר הבשר (ראה פסחים עו:) - ואף על פי שהקרבן כשר (מנחות כה:), ושם החסרון בהזריקה עצמה - במה שהדם טמא - כל שאין טומאה בהשירים עצמן, ויש לדון בדבריהם טובא, והארכתי בזה במקום אחר, ואין כאן מקומו].

[ועיין תוספות יומא (ז. ד"ה דם) מה שכתבו שם לחלק בענין זה בין אי טומאה דחוייה בציבור להותרה, דאי טומאה הותרה, אזי השירים גם כן ניתרים אף שהדם טמא - כל שאין טומאה בהשירים עצמן, ויש לדון בדבריהם טובא, והארכתי בזה במקום אחר, ואין כאן מקומו].

ויש עוד ראייה מזריקה שלא במקומו, על גבי הכבש, שלא כנגד היסוד כו', דסבירא ליה לשמואל ליה זבחים (כו:); דנתכפרו בעלים, ואף על פי כן הבשר פסול מן התורה, ואין ניתר על ידי הזריקה שלא במקומו, עיין שם היטב, ושם גם כן הרי החסרון בהזריקה.

ואם כן הכא נמי שפיר יש לומר, דהבעלים יצאו ידי מצותן ונתכפרו מיד במשילת האור, הואיל ונעשה לחמו של מזבח וכבר נתכפר לגבוה, ואף דלא הוי הקטרה עדיין להתיר השירים.

אחר שתוצת האור ברובו, משמע דאם לא מיפטר מיד מכי העלה בראשו של מזבח, אזי אין נפטר עוד אחרי משמלה בו האור, רק משתצית האור ברובו הוא דיש לו להיות פטור - מטעמא ד'אשר תקריבו' אמר רחמנא והא איקרבא.

ואם כן משמע דמשילת האור לא חשוב הקרבה, ורק אחרי הצתת האור ברובו הוא דחשיב שכבר הוקרב - לענין ליפטר על החימוץ. ואם כן יש לומר דהוא הדין לענין מצות הבעלים, גם כן לא יצאו ידי מצותן טרם הוצת האור ברובו, כיון דלא חשוב 'הוקרב' עדיין, ואם כן הרי עדיין לא יצאו ידי מצות ההקרבה המוטלת עליהם.

מלשון התוספות 'לכל הפחות' משמע שהסתפקו בדבר

ואולם הרי התוספות כתבו 'או לכל הפחות אחר שהוצת האור ברובו', ואם כן הרי יוכל להיות דהתוספות גופייהו מספקא להו בהכי, אי נימא דההעלאה בראשו של מזבח אין פוטרת - מתי הוא נפטר על החימוץ, אם במשילת האור הוי ליה נקלט, או בהצתת האור ברובו דהותרו השירים, ועל כן כיון דמספקא להו מילתא, לכן נקטו מילתא פסיקתא בקושיהם, דלכל הפחות אחרי שהוצת האור ברובו הרי ודאי פטור, ואם כן הא איצטריך 'אשר תקריבו' להכי מיהת - לפטור אחרי הצתת האור ברובו שכבר הוקרב.

אבל בגוף הדבר, יוכל להיות שפיר דגם התוספות מספקא להו מתי יש לו להחשב הקרבה לענין שאר מילי - ליפטר על החימוץ וכדומה, אי אזלינן ביה בתר קליטה דהוי משמשלה בו האור, או בתר היתר השירים דהוי משהוצת האור ברובו, ואם כן הא אין ראייה מדברי התוספות.

מחלוקת רבי חנינא ורבי יוחנן ישנה

בירושלמי לענין כפרת הבעלים

והנה נזכרתי עוד דברי הירושלמי יומא (פ"ב ה"א), אמר רבי חנינא, קומץ שנתנו על גבי האשנים והפריחתו הרוח, הפריחה האחרונה נתכפרו הבעלים ויצאו השירים ידי מעילה, רבי יוחנן אמר, משיאחז האור ברובו, עכ"ל הירושלמי.

ותיבות "בפריחה האחרונה" שבירושלמי אין להם מובן, ולפי הענין נראה דצריך לומר 'משמשלה האור' או לשון אחר מורה על זה. ואולי צריך לומר 'במשילה הראשונה', היינו משמשלה בו האור ראשונה כבר נתכפרו הבעלים, ואף על פי שעדיין לא אחז האור ברובו.

ואיך שיהיה מיהת הרי נראה בעליל, דפלוגתא הירושלמי היא עצמה פלוגתא הבבלי הנ"ל, וגם בעלי המאמר הן הם, וכן כתב **הקרבן העדה** שם (שיירי קרבן ד"ה קומץ) דהיא פלוגתא הבבלי הנ"ל, עיין שם היטב. ואם כן, בירושלמי הרי הפלוגתא גם כן לענין אי נתכפרו הבעלים, ואם כן הא מבואר איפוא לכאורה דלרבי יוחנן גם בעלים לא נתכפרו עד שתאחז האור ברובו.

הבבלי שלא הזכיר כפרת בעלים סבר שלא נחלקו בה

ואולם באמת אדרבה מזה הוא דיש סעד לסברתנו, דאחרי דבירושלמי הוזכרה הפלוגתא לענין שני דברים, היינו לענין אי נתכפרו הבעלים ולענין היתר השירים - אי יצאו ידי מעילה, ואילו בבבלי הוזכרה הפלוגתא רק לענין היתר השירים לחוד, וכדאמר 'קומץ מאימתי מתיר את השירים לאכילה', אם כן נראה דהבבלי חלוק בזה עם הירושלמי, וסבירא ליה להבבלי דפלוגתאם רק

בגמרא מנחות (כו:), איתמר, קומץ מאימתי מתיר שירים באכילה, רבי חנינא אמר, משמשלה בו האור, רבי יוחנן אמר, משתצית בו האור ברובו. ופריך התם אדרבי יוחנן, מהא דתניא דדברים שדרכן ליקרב ביום - כגון הקומץ והלבונה כו', מעלן ומקטירן עם בא השמש והן מתעכלין והולכין כל הלילה כו', והא עם בא השמש לא משכחת לה שתצית האור ברובו (שאיין עוד שהות ביום לזה). ומשני לא קשיא, כאן לקלוט כאן להתיר. וברש"י: לקלוט - שיהא מזבח קולטו שלא יפסל עוד בשקיעת החמה, הוי משמשלה בו האור, אבל להתיר שירים לא הוי הקטרה עד שתצית בו האור ברובו, עיין שם.

הבעלים יוצאים במשילת האור או בהצתת רובו

והנה יש לספק לענין מצות הבעלים, אימתי יצאו הבעלים ידי מצותן, אי אזלינן ביה בתר קליטה, ומשמשלה בו האור - דהוי הקטרה לקלוט - יצאו גם בעלים ידי מצותן, או דילמא אזלינן ביה בתר היתר שירים, ולא נפקי ידי מצותן עד שתצית בו האור ברובו, דהוי הקטרה להתיר השירים.

במשילת האור שנעשה לחמו של מזבח

הוי הקרבה ונתינה לגבוה

ונראה לענ"ד, אם שאין זה ברור בעיני, אבל נראה לומר כן, דלענין מצות הבעלים אית לן למיזל בתר קליטה, ומיד משמשלה בו האור יצאו ידי מצותן. דמצות הבעלים היא רק ההקרבה לגבוה, דזה כל עיקר ענין התנדבות הקרבן - להקריב הדבר לגבוה, והקרבתו הדבר ונתינתו לגבוה היא המכפרת על הבעלים. ועל כן כיון דמשמשלה בו האור הוי קליטה ונעשה לחמו של מזבח, דמהאי טעמא אין נפסל עוד בשקיעת החמה - וכדאמר כאן לקלוט כו', והטעם משום דכבר נעשה לחמו של מזבח, ונחשב שכבר קלט וקיבל המזבח את כולו, ובדבר הנקלט מן המזבח אין עוד פסול שקיעת הלילה ולינה.

ועיין זבחים (מג. מג:), דקומץ פיגול שהעלה ומשלה בו האור, פקע פיגולו ממנו, ואפילו ירד אחר כך יעלה, ולא זה לבד, רק אפילו אסקיה רק לפלגיה, ופלגיה מחית ארעא, ומשלה האור בפלגא שעל המערכה, מסקינן לאידך פלגא דעל ארעא לכתחלה, דמשמשלה בו האור נעשה כולו לחמו של מזבח על ידי זה, עיין שם ברש"י (מג. ד"ה לא). ועל כן כיון שכבר הוא לחמו של מזבח במשילת האור, הרי כבר הוקרב איפוא וניתן לגבוה, ולכן שפיר יצאו הבעלים ידי מצותן ונתכפרו.

בתוספות מבואר שרק בהצתת

רובו נחשב 'אשר תקריבו'

ועיין מנחות (נו:), תנו רבנן, אילו נאמר 'אשר תקריבו לדי' לא תעשה חמץ' (ויקרא ב, יא), הייתי אומר אין לי בילא תעשה חמץ' אלא קומץ בלבד, מנחה מנין, תלמוד לומר (שם) 'מנחה'. שאר מנחות מנין, תלמוד לומר (שם) 'כל המנחה' כו'. בעי רב מרי, חימצה בראשו של מזבח מהו, 'אשר תקריבו' אמר רחמנא - והא אקריבה, או דילמא מחוסר הקטרה כמחוסר מעשה דמי, תיקו. והשתא דנפקא ליה מיכל המנחה, 'אשר תקריבו' למה לי כו'.

ובתוספות (ד"ה אשר) וז"ל: תימא, הא איצטריך למחמץ בראשו של מזבח דפטור כדאמרן, או לכל הפחות אחר שתוצת האור ברובו, ד'אשר תקריבו' אמר רחמנא או איקרבא, עכ"ל התוספות.

ומדנקטו התוספות רק חימוץ בראשו של מזבח או

(שם סימן א סעיף ט) שהנהגים לומר תהלים בכל יום יאמרו קודם התפילה, הביא דעת הבית יעקב שביחיד יאמר אחר התפילה דווקא, וכתב ז"ל: "והביא (הבית יעקב) בשם האריז"ל, שההשפעה היורדת מלמעלה על ידי תפלת הצבור, כל העסק שאדם עוסק בבית הכנסת אחר התפלה, קודם שיצא מבית הכנסת, היא נכללת תוך אותה ההשפעה ועולה עמו. והביא ראיה מש"ס דברכות... והקשה התוספות... ותיירץ לחד תירוצא, אם היה מתחיל לקלל בעת הזעם, אף שעבר הזעם מכל מקום גם מה שהיה מקלל אחר זה חס ושלום היה חל, כי הכל נמשך אחר ההתחלה שהיה בשעת הזעם. ואם כן כל שכן במדה טובה שהיא מרובה, כיון שתפלת צבור היא רצויה... אם כן כשהתחיל העת רצון, אף גם מה שאומר אחר תפלת הצבור היא בכלל רצון אף ביחיד, כיון שהתחיל עם הצבור..."

בש"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן מח אות ב) הביא מעשה הנ"ל, ושדא ביה נרגא, ז"ל: "ואני מסתפק מאד באמיתות הספור, שאינו כן לפי ההלכה, כדמוכח מדברי השולחן ערוך זכרון חיים (סימן קכד סעיף ב) ומגן אברהם שם² (ס"ק ד), ועוד שם (סימן רלב סעיף א)...".

ואחר סיום התשובה הוסיף עוד: "שוב ראיתי בספר ארץ צבי שהביא בשם היהודי הקדוש מפשיסחא זצ"ל, שהגיד לימוד זכות... ובדאי כוונתו היתה ללמד זכות על העושה כן מחמת חולשה וכיוצא בזה, וכמו שראיתי מביאים מספר **שלחן הטהור** להגה"ק מוה"ר יצחק אייזיק ז"ל מקומארנא (ח"א סימן קט) שכתב שם, שצריך להיות זהיר להתפלל תפילת י"ח בלחש וחזרת הש"ץ לפני עבור הארבע שעות, אבל אם איש חלש אתה, וצריך לך כמה הכנות וכו', על כל פנים תהיה זהיר ורזיז שתלך לבית הכנסת, שיהיה אמירת קדיש קודם הודו, לפני שעה עשר... ואז כשהשכינה באה בזמן תפילה להקדים ולשחר אותך, אז לא ילך האור הזה עד אחר התפילה וכו'", עיין שם עוד.

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זצ"ל בגליוני הש"ס רשימות לירושלמי ברכות (אות נד), הביא גם הוא ראיה זו, והוסיף לחדש שהוא הדין להיפך, אם מתחיל להתפלל קודם זמן התפילה ומאריך בתפלתו עד שמגיע לתוך הזמן, אין בכך כלום, וז"ל:

"יש חידוש בירושלמי ברכות (פ"ד ה"א), דאם מתחיל להתפלל לפני הזמן, ומאריך בתפלתו עד שמגיע בתפלתו לתוך הזמן, שפיר דמי, עיין שם דאמר, על ידי דרב מאריך בצלותא (דנעילה) סגין, הוה מגיע לנעילת שערי שמים, עיין שם בפני משה (ד"ה ע"י)".

"ומתוספות עבודה זרה פרק קמא (ד: ד"ה רגע) מתבאר כזה להיפוך, דאם מתחיל בתוך הזמן ויוצא מן הזמן, גם כן שפיר דמי, עיין שם היטב בהך דכמה זעמו רגע כו', ועל כל פנים משני הדברים הנ"ל מתבאר, דאין צריך שתהיה כל התפלה בזמן, רק מקצתה - או ההתחלה או הסוף".

סעודתו, אם יזכיר של שבת בברכת המזון כו'. דע, שאין לו להזכיר כלל של שבת בחול, מידי דהוי... וכן בני חבורה שהיו מסובין (בערב שבת) וקידש עליהם היום, דקאמר רבי יוסי (פסחים קב): גמרו סעודתו, כוס ראשון - אומרים עליו ברכת המזון, שני - אומרים עליו קידוש היום, בתוספתא דברכות שונה בדברי רבי יוסי ומזכיר של שבת בברכת המזון, אף על גב דסעודת חול היתה, כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת, הכי נמי אף על גב דסעודת שבת היתה, כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת, עכ"ל... והראיה שהביא מבני חבורה שהיו מסובין וקידש עליהם היום - דמזכירין של שבת בברכת המזון... **משום דיש שני דברים בסעודה - ההתחלה והסוף, וכל אחד יש לו לפעול, ועל כן תמיד הקודש מכריע את החול וגוררו** אחריז ולא להיפוך", עיין שם עוד.

התחלת התפילה בתוך הזמן

דברי ה'בעל שם טוב' הקדוש בשם התוספות שאפשר להמשיך התפילה אחר הזמן - ומעשה נפלא מגאונותו של ה'אבני נזר' זצ"ל שמצא על אתר המקור בתוספות - כשם שבלעם יכול להמשיך לקלל אחר עבור רגע הזעם כך מדה טובה מרובה אפשר להמשיך להתפלל אחר הזמן - בשם הרה"ק מפרשיסחא ז"ע מובא מקור זה בתורת לימוד זכות - דברי האריז"ל שההשפעה הנמשכת בעת תפילת הציבור כוללת כל עסק שעוסק אדם אחר התפילה - דעת ה'מנחת יצחק' שהיה זה נאמר רק לאדם חלוש - חידוש רבינו שהעיקר שיהא או ההתחלה או הסוף בתוך זמן התפילה

בתפילה, אם מתחילין בזמנו אף על פי שגומרין אחר כך אין בכך כלום, עכ"ל והבין".

מקור זה להתיר להמשיך התפילה אחר זמנה מקללת בלעם, ששמעוהו הגאונים הנ"ל בשם ה'בעל שם טוב הקדוש, וחשף האבני נזר בזרוע קדשו מקום דברי התוספות, מצינו במקורות נוספים כיוצא בזה, ראה שו"ת **ארץ צבי** (ח"א סימן קכד ד"ה ואנאם) שהביא כן בשם הרה"ק היהודי הקדוש מפרשיסחא זצוק"ל, בתורת לימוד זכות על "המתחיל להתפלל בזמן

תפלה, אף שנמשך אחר הזמן, חשוב כאילו התפלל כל התפלה בזמנה".

מקור קדום יותר ללמוד רעיון זה מדברי התוספות, מצינו בשו"ת **בית יעקב** (סימן קכז), עיין **במחצית השקל** (א"ח סימן ו ס"ק ו), אחר שהביא דעת ה**לבוש**

סיפר הרה"ח ר' ליפא בארנשטיין ז"ל מזוויירצ'ה:

היה זה עת ישבו הרה"ג בעל **נפש חיה** זצ"ל וחותנו הגאון ר' **יהושע'לי מקוטנא** זצ"ל בצוותא חדא ושחו בדברי תורה, בשטף הדברים, סיפר ה'נפש חיה' לחותנו, כי שמע בשם **הבעל שם טוב** הקדוש שישנו דין בתוספות, שאם התחילו להתפלל בתוך זמן תפילה ונמשכה התפילה לאחר סוף הזמן, אין בכך כלום.

נענה הגאון מקוטנא ואמר, אכן גם אני שמעתי שמועה זו, ברם אינני יודע איה מקום דיבור תוספות זה בש"ס. ישבו הני תרי גאוני עולם והעבירו במוחם הכביר את כל הש"ס רצוא ושוב, אך ללא הועיל. לא הצליחו אותם גדולי עולם למצוא מקור דברי התוספות. היה הדבר תמוה בעיניהם עד למאד, הלא היו חתן וחזותן - גם שניהם - בקיאים בכל הש"ס ובכל דיבורי התוספות בעל פה.

לפתע, הזדמן למקום הגה"ק בעל **אבני נזר** זצ"ל. והיה תיכף בהגיעו למקום הציעו לפניו את מבוכתם. הניח האבני נזר ידו על מצחו, מתאר ר' ליפא, ושקע ברעיוניו. לאחר מספר רגעים ננער ואמר:

"הלא התוספות הוא בברכות (ו:), דקאמר בגמרא, ומי איכא ריתחא קמי קודשא בריך הוא, אין, דתניא 'ואל זועם בכל יום' (תהלים ז, יב), וכמה זעמו - רגע, וכמה רגע כו', וזו הוא רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה שהקדוש כועס בה, והיינו דאמר להו נביא לישראל (מכה ו, ה) 'עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב' וגו', מאי 'למען דעת צדקות ד' (שם), אמר רבי אלעזר, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי - לא נשתיר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, עד כאן.

"ואיתא בתוספות (ד"ה שאלמלי, וכן הוא בתוספות עבודה זרה ד: ד"ה רגע), וז"ל: ואם תאמר, מה היה יכול לומר בשעת רגע. יש לומר, 'כלם'. אי נמי, מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה, היה מזיק אפילו לאחר כן. מדה טובה מרובה, כשמתחילים בזמן טוב יכולים להמשיך שישאר על אחר כך". והוא כמבואר **ברמ"א** י"ד סימן קעט סעיף ב, שיש להתחיל בזמן טוב, וז"ל: "ולכן נהגו גם כן להתחיל ללמוד בראש חודש, כי אף על פי שאין נוחש יש שימ". ועיין שם בביתאור הגר"א ס"ק ו.

ב עיר וקדיש דף י: ד"ה ואגב.

(א) ועיין **אמרי אמת** ליקוטים, ברכות בתוספות שם, שכתב: "בתוספות ד"ה שאלמלי כעסתי וכו', מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה, היה מזיק אפילו לאחר כן. מדה טובה מרובה, כשמתחילים בזמן טוב יכולים להמשיך שישאר על אחר כך". והוא כמבואר **ברמ"א** י"ד סימן קעט סעיף ב, שיש להתחיל בזמן טוב, וז"ל: "ולכן נהגו גם כן להתחיל ללמוד בראש חודש, כי אף על פי שאין נוחש יש שימ". ועיין שם בביתאור הגר"א ס"ק ו.

(ג) הרמ"א שם כתב: "אם הוא שעת הדחק, כגון שירא שיעבור זמן התפלה כו", והעיר מהגן אברהם: "שיעבור - פירוש, שלא יוכלו לגמור כל י"ח ברכות תוך זמן תפלה".

מהיכן ידע רבי מאיר לדרוש ג'גם אויביו ישלים אמו' על הכלב

בירושלמי תרומות (פ"ח ה"ג), 'ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו' (משלי טז, ז), רבי אומר, זה הכלב. ו**בגליון** הגירסא, רבי מאיר אומר, זה הכלב.

ונראה, דרבי מאיר ידע זה מעצמו, דבסוגיין (יח), אמר ליה, אימא אלקא דמאיר ענני ומיתצלית, אמר ליה, ומי ימר דהכי איכא. אמר ליה, השתא חזית, הוה הנהו כלבי דהוה קא אכלי אינשי, שקל קלא שדא בהו, הוה קאתו למיכליה, אמר אלקא דמאיר ענני, שבקוהו. ועל זה הוא שדרש 'ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו' - זה הכלב, ודו"ק.

קריעה על צדיק כקריעה על ספר תורה - מדוע קורעים על ספר תורה - אף שהאותיות פורחות באויר

במועד קטן (כ"ה), העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, למה זה דומה, לספר תורה שנשרף - שחייב לקרוע, עכ"ל הגמרא.

יש לומר בביאור דמיון חוב קריעה על יציאת נשמה לספר תורה שנשרף, דלכאורה הקריעה מורה שמצטערים על הרע שהגיע להנעדר, ואם כן כיון שנשמת הצדיק טובה גדולה היא לה הפרידה מגוף הגנוף ומעולם השפל אל מקורה מעלה לאור פאור ד' (ראה אור החיים פרשת ראה יד, א), ואך כאשר אין הנשמה זכאה חלילה אז הפרידה הוא צער לה, שאילו היה חי עודנה היה בידו עוד לעשות תשובה ולתקן נפשו, ולא כן עתה אשר אין חשבון ודעת בשאלו גו' (קהלת ט, י: עיין וזה"ק קרח קצח), ומעוד לקבל עונש בגיהנם וכדומה חלילה.

ואם כן הקריעה על יציאת נשמה, לכאורה בזיון הוא לנשמה הנפטרת, שמורים בזה שאיננה נשמה נקיה וטהורה - לשוב למקור מחצבתה, והפרידה איפוא קשה לה, ועל כן מצטערים על צערה וקורעים עליה.

ולזה באו חכמים כמתרצים את זה, ולהורות שאף בנשמת הצדיק היותר עצום גם כן ראוי לקרוע - אף שהנשמה מיד היא שבה אל מקור מחצבתה מעלה. וזה, שהרי גם ברואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע, והנה בסוגיין (יח), איתא, מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב וכו' וספר תורה מונח לו בחיקו, הביאיהו וכרכוהו בספר תורה, והקיפוהו בחבילי זמורות, והציתו בהן את האור וכו'. אמרו לו תלמידיו, רבי מה אתה רואה. אמר להם, גולילין נשרפין ואותיות פורחות, עכ"ל הגמרא.

ומבואר בזה, כי ספר תורה שנשרף - גם כן רק חומר וגשם הספר תורה הוא שנשרף, ואילו קדושת האותיות שבו פורחת היא למעלה - מקור הקדוש, ואף על פי כן יש חוב קריעה, אם על גשם וחומר הספר מפאת היותו עד עתה נושא וכלי אל הקדושה, ועל כן חשוב הוא לקרוע ולהצטער על העדר הקדושה עתה ממנו. או שהוא מפאת עצמינו, שאנו מצטערים על הלקח ממנו קדושה אשר היתה עד עתה בינינו בעולם הזה. ואם כן, כן ביציאת נשמה יש גם כן חוב קריעה על אחד משני הדברים האלה וכמובן, כי קדושת הנפש הישראלית גם

(א) "מאת הרב הגאון חסיד ועניו עמוד ההוראה פאר הדור המפורסים רבן של כל בני הגולה מו"ה מאיר אריק צללה"ה אבד"ק יאולאוויץ ואבד"ק בונסגאטש ואבד"ק טראגא", משער הספר.

(ב) וז"ל הב"ח: "ומה שכתב (טור שם אות יז) המכשיל העיור (שחייב נידוי), פירש הרמב"ד (הלכות תלמוד תורה פ"ו ה"ד), כגון המכה את בנו הגדול,

כן עצומה מאוד, וכמו שנאמר (דברים ז, ו) 'כי עם קדוש אתה לד' אלקיך'.

אין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ

בגמרא (יט), אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ.

עיין שו"ת רדב"ז (ח"ג סימן תתקי"ד תשובה) שכתב: עוד יש טעם אחר דאין ראוי לאדם להתפלל אלא במקום שלבו חפץ, כי היכא דאמרין אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ כו', עכ"ל. ונקט ז"ל לשון דכאן, אף שכוונתו לימקום ממש, עיין שם, ואילו כאן הוא עניין אחר.

ועיין שם (ד"ה עוד) שכתב: עוד אמרו **בספרי החכמה** (ראה זוה"ק משפטים כ"ג), כי בהיות האדם מתכוון אל רבו ונותן אליו לבו, תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו מהשפע אשר עליו, ויהיה לו נפש יתירה, וזה נקרא אצלם סוד העיבור בחיי שניהם, וזהו שנאמר (ישעיה ל, כ) 'והיו עיניך רואות את מוריד' כו'. וכן התהלל רבינו הקדוש (עירובין י"ג), שאם היה רואה את פני הרב היה מגיע למדרגה עליונה כו'. ומשום הכי אמר רבי יוסי (שם מ"ז), לא מן הכל אדם זוכה ללמוד תורה. ומכאן התירו שילך אדם למקום אחר ללמוד תורה, אף על פי שאביו אומר לו שלא ילך כו' (ראה שו"ת תרומת הדשן ח"א סימן מ). וזה הטעם בעצמו בתפלה, כי בהביט האדם אל אוהביו או לקרוביו או לרבו או למי שדעתו נוחה, תתעורר נפשו אל הכוונה השלימה כו'.

ועיין שם בתשובה הנ"ל (ד"ה תשובה) שכתב גם כן: ואי לא דמסתפינא הוה אמינא דטב ליה להתפלל ביחיד - מלהתפלל בחברת בני אדם שאין דעתו נוחה מהם, עכ"ל.

אם 'לפני עור' קאי גם על מכשול שאינו עבירה

בגמרא (כ"א), ולחוש דלמא אזיל האי ישראל ומזבין לחד עובד כוכבים, ואזיל היאך ומזבין לה לתרי. אמר אב"י, 'אלפני' (ויקרא יט, יד) מפקדינן, 'אלפני דלפני' לא מפקדינן, ובתוספות (ד"ה אלפני) כתבו: האי סימנא בעלמא הוא, כלומר, לכולי האי לא חיישינן. אי נמי, כיון דאיסור שכונה שלא יבא היזק לישראל, קרי ליה 'מכשול לפני עור'.

עיין ספר מנחת פתים^א על אורח חיים (סימן קנו על מגן אברהם ס"ק ב ד"ה שלא), שהקשה מכאן על הב"ח יורה דעה (סימן שלד אות כט) שכתב, דאין המקרא כפשוטו כו', עיין שם^ב.

אמנם בלאו הכי דברי הב"ח תמוהין מן **התורה כהנים** קדושים (פרשה ב ברייתא יד), 'ולפני עור' כו' - לפני סומא בדבר כו', היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו, אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו לסטים, צא בצחרים בשביל שישתרב כו'. הרי דלאו דווקא בעבירה, רק כל שאר מכשול, ואפילו מכשול גופני גם כן בכלל הלאו. אך שאמת נראה כוונת הב"ח שם דאין המקרא כפשוטו לבד כו'.

ויש לעיין בזה גם כן בפירוש המשניות **להרמב"ם** שביעית (פ"ה מ"ו), אמר הכתוב 'ולפני עור' כו', עיין

עכ"ל. וטעמו דאין רוצה לומר כפשוטו, אלא כגון המכה את בנו הגדול, כדאשכחן בפרק אלו מגלחין (מועד קטן יז). באמת דרבי דהות מנדה למהר בן הגדול, דקא עבר משום 'ולפני עור' לא תתן מכשול, אלמא דאין המקרא כפשוטו שנותן מכשול לפניו כדי שיפול, אלא משל הוא על מי שגורם שיעשה חבירו עבירה, ומכה בנו הגדול לאו דוקא, אלא הוא הדין שאר דברים, וזהו שכתב הרמב"ד כגון וכו'.

ביום שלישי פרשת פנחס שנת תר"ס לפ"ק, ורבינו זי"ע יושב על התורה ועל העבודה סמוך על שולחן חותנו בבבנדין, כתב תשובה נפלאה אל רב העיר הג"ר **ישכר בעריש גרייבארט** זצ"ל בעל שו"ת דברי יששכר, שפנה אליו בענין חמור של היתר מאה רבנים [נדפס מכת"יך בשו"ת חזון נחום סוף ח"ב; מאסף תורני י"שורין ח"ז עמוד קמה-קפ].

וזה לשון רבינו בראש התשובה:

"**כבוד** ידידי ורחימא דנפשאי, האי גברא רבה ויקירא, הרה"ג המפורסם, ערוגת הבושם גן ההדסים, כליל המעלות נוה תהלות מו"ה **ישכר בעריש** שליט"א הראב"ד דפה"ק.

אחדשה"ט, דבריו היקרים הגיעוני, דבר האישר ר' נתן בן ר' שמואל זאנוויל ראדאשיצקי מסאסנאווא, אשר נשתטית אשתו זה שנים, ומבקש היתר לישא אשה על אשתו, והוא עני מתפרנס ממלאכת פעולה בבית הדפוס, ואין לו לסלק הכתובה ותוספתה והנדוניא במוזמנים, אף לא לתת בטוחות עליהם, וכן אין לו לתת בטוחות על חיוב המזונות והדירה".

כדרכו בקודש מאריך רבינו מאוד בכל צדדי השאלה בחריפות ובבקיאות כדי ה' הטובה עליו, תוך הבאת ראיות רבות ממרחבי הש"ס והפוסקים.

שם היטב. ועיין עוד סוטה (לז: וברש"י שם (ד"ה אלא) מה שכתב שם על 'משגה עור בדרכ' (דברים כו, יח), עיין שם היטב⁷.

מדוע מזמור צ"ח נקרא 'מזמורא יתמא'

בגמרא (כ"ד), מזמורא יתמא - 'מזמור שירי לד' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו' (תהלים צח, א).

יש לומר הפירוש, על פי גמרא מגילה (יא), רבי יוחנן פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא, 'זכר חסדו ואמנותו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו' (תהלים שם, ג), 'אימתי ראו וגו', בימי מרדכי ואסתר. והנה מקרא זה הוא במזמור הנ"ל, אם כן מזמור הנ"ל קאי על נס פורים, ונס פורים היה על ידי אסתר דהיתה יתומה מאב ואם (אסתר ב, ז; עיין מגילה יג), ולכן נקרא 'מזמורא יתמא'.

וגם יש לומר, על פי גמרא מגילה (ז:), מיחייב איניש לבסומי בפורי'א עד דלא ידע כו'. ומוכח דנס פורים עניינו בסילוק הדעת, כי הוא מעלה ממדרגת הדעת, וכמדומה ברור שכן ראיתי כתוב **בספרי חכמי האמת** בכונות הגמרא הזאת (ראה אור חדש אסתר ט, לב). ועל כן מפאת זה גם כן נקרא מזמורא יתמא, עיין לעיל (יג): רש"י כתב: יתמא - בלא דעת.

וכן יש לומר, דלפי שהיה הנס על ידי יתומה, שעל שם זה נקרא 'מזמורא יתמא' כנ"ל באופן ראשון, לכן לזכר זה חייבו לבסומי עד דלא ידע כו', כי סילוק הדעת נקרא 'יתמות' כנ"ל.

(א) "רצה לומר, מי שסגרה עיניו התאוה ויצר הרע, אל תעזור אותו להוסיף בעורונו ותוסיף להרחיקו מן הישר, ומפני זה אסור לעזור עוברי בעירה, ולא יתקנו להם כלים, אבל ראוי לקלקל להם, לשוננו שם.

(ד) וז"ל: "משגה עור" - מפתה אשת איש, שהיא סומא בדבר ואינה יודעת עונשו".

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושד בעולם העליון"
(הבטחתו של רבינו זי"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com